

ترجمه انگلیسی این مقاله با عنوان:

*The Formation of Behavior in the Passive Territories of Mass Spaces
(Case Sample: The Zanjan Walk Way)*

در همین شماره به چاپ رسیده است.

شکل گیری رفتار در قلمروهای قابل عبور فضاهای جمعی (نمونه موردی: محدوده پیاده راه زنجان)

سیده سپیده قلمرو^۱، علیرضا بندرآباد^{۲*}، پویان شهبان^۳

۱. دانشجوی دکترای شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. دانشیار، گروه شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. دانشیار، گروه شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده:

قلمروهای همگانی که به لفظ قلمروهای قابل عبور نیز بیان میگردد، در شهرها بستری برای شکل گیری الگوهای رفتاری و روابط ناشی از فعالیت های انسان در محیط شهری است. هدف اصلی این پژوهش ارزیابی و تحلیل الگوهای فعالیتی و رفتاری پیاده راه شهر زنجان با استفاده از روش مشاهده رفتاری است و یا به عبارت دیگر شرایطی است که گوناگونی های فضایی سبب شکل گیری الگوهای رفتاری خاص را در بطن خود در قلمروهای همگانی میگردد. سؤال اصلی پژوهش حاضر آن است چه الگوهای رفتاری در محدوده مورد مطالعه بنا به گوناگونی حاکم بر فضا بوده و عوامل محیطی به چه میزان توانسته رضایت بهره وران از فضا را فراهم آورد؟ پژوهش حاضر از نوع کاربردی بوده و به روش مطالعه پیمایشی انجام می گردد و در طی آن، تجزیه و تحلیل محیط و الگوهای رفتاری بهره وران در آن نظیر ثبت رد حرکت، فعالیت های ایستگاهی، سایه اندازی و نقش آن در شکل گیری الگوواره های رفتار و... مشاهده و تحلیل میگردد. و در گام بعدی به قصد و نیت پیاده ها از دیدگاه سوژه مبنا برای حضور در فضا در ساعات گوناگون از شبانه روز مورد واکاوی قرار میگیرد. در بخش کمی پژوهش که مرتبط به پرسشنامه می شود از روش مورگان حدود ۵۰ نفر حجم نمونه تصادفی انتخاب شد و نتایج به دست آمده نشان داد که اغلب افراد برای تعاملات و خرید به این محدوده مراجع میکنند و در امتیاز بندی میزان رضایت از چهار فعالیت مورد بررسی در محدوده مورد مطالعاتی، تعاملات و خرید بیشترین میزان رضایت را کسب کرده است یعنی اغلب افراد دارای رضایت برای خرید و تعاملات در محدوده هستند. در نهایت برای ارتقای کیفی محدوده به ارائه پیشنهاداتی در این زمینه پرداخته شده است.

برنامه ریزی شهری

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۸/۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۹/۱۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۹/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۹/۳۰

واژگان کلیدی:

فضاهای جمعی،
پیاده راه،
قلمروهای قابل عبور،
گوناگونی،
جذابیت فضایی.

* نویسنده مسئول: +989123431150, bandarabad@yahoo.com

مقدمه

قلمرو همگانی، داده، اطلاعات و دانش ساخت مصنوع انسان هستند. این سه با نشانه‌ها (علائم) تجربی، بازنمون می‌شوند (یعنی نشانه‌هایی که فرد میتواند از طریق حواس‌های خود آنها را حس کند). این نشانه‌ها می‌توانند شکل‌های متفاوتی از قبیل: علائم کنده‌کاری، شکل‌های نقاشی، کلمات چاپ، علائم دیجیتال، اشعه‌های نور، امواج و صدا و... به خود بگیرند. داده‌های همگانی، اطلاعات همگانی و دانش همگانی، منعکس‌کننده‌المنشی شناختی خود هستند. معنا، در قلمرو عینی داده‌ها مجموعه‌ای از علائمی است که بازنمون محرک تجربی یا ادراک‌هاست. اطلاعات، مجموعه‌ای از علائم است که بازنمون دانش تجربی است؛ و دانش مجموعه‌ای از علائم است که بازنمون معنا (یا محتوای) اندیشه‌هایی است که فرد به‌گونه قابل توجیه، باور دارد که آنها درست هستند. قلمروهای همگانی نمایش‌دهنده کیفیت‌های زندگی و فراهم آوردن زمینه‌های برقراری تعاملات و شکل‌گیری ابعاد رفتاری در فضاها جمع‌ی هستند. در چند سال اخیر مطالعات وابسته به الگوهای رفتاری در قلمروهای همگانی بیش از هر زمان دیگری مورد توجه کنشگران شهری در توسعه و مداخلات جدید قرار گرفته است. یکی از روش‌هایی که به صورت نظام‌مند می‌توان به آن اشاره کرد، الگوهای رفتاری و نحوه تعامل افراد با محیط پیرامونی را مورد واکاوی قرار می‌دهد و از روش‌های مشاهده رفتاری است. این روش با بررسی و ثبت کیفیت‌های فضایی (کالبدی-محیطی)، الگوهای فعالیتی و مؤلفه‌های رفتاری، تحلیلی کارآمد از فعالیت‌های شهری در قلمروهای همگانی ارائه می‌دهد. در زمینه رفتارشناسی قلمروهای همگانی پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. نمونه آن را می‌توان در دهه ۱۹۶۰ به مطالعات مربوط به جیکوبز اشاره کرد که با نگاهی انتقادی به نوع ساختار فضا به تحلیل بیشتر آن پرداخت. همچنین می‌توان به افرادی چون وایت، یان‌گل، آرتمن، سامل، آدری و... اشاره کرد که در ادامه نمونه‌ای از ادبیات مرتبط با آن ارائه می‌شود.

ضرورت انجام پژوهش در نمونه مورد مطالعاتی پیاده‌راه زنجان آن است که این فضا، زمانی نقطه آغازین یکی از محورهای اصلی بافت تاریخی و فرهنگی شهر زنجان به شمار می‌رفته است؛ یعنی نقطه اتصال بازار و مسجد جامعه و چندین بنای

تاریخی ثبت شده و در عین حال محوری برای تعاملات و خریدهای ضروریست، اما با توجه به توسعه‌های صورت گرفته در ضلع شمالی (مربوط به پروژه سبزه میدان) در اطراف پیاده‌راه و نیز قرارگیری آن در نزدیکی یکی از راه‌های مواصلاتی-تجاری شهر یعنی سعدی، علیرغم عمر نه‌چندان طولانی پیاده‌راه به سرعت دچار تغییر و دگردیسی الگوهای فعالیتی پیشین خود شده است. از طرف دیگر، این فضا هنوز ظرفیت‌های پیاده‌مداری خود در ابعاد گوناگونی فضایی مطلوب برای بهبود کیفیت‌های محیطی خود را داراست و این پتانسیل با تکمیل پروژه سبزه میدان افزایش می‌یابد. از این حیث، سعی شده است تا با کاربست روش مشاهده رفتاری، به طور همزمان، از یک طرف به الگوهای فعالیتی و رفتارهای محیطی که شرایط فضایی-محیطی سبب شکل‌گیری آنها می‌شود، مورد بررسی قرار گیرد و از طرف دیگر، کیفیت‌های محیطی و رضایت بخشی بهره‌وران از فضا را که سهم بیشتری در جذب جمعیت دارند، مورد بررسی و واکاوی قرار داده شوند.

پیشینه پژوهش

تفاوت اساسی انسان و دیگر موجودات کره‌خاکی این است که دیگر موجودات صرفاً از طریق انطباق با ویژگی‌های محیطی بقاء می‌یابند؛ این در حالی است که انسان در یک رابطه دیالکتیک، محیط را به گونه‌ای تغییر می‌دهد که از نظم تحمیلی آن کاسته و در نتیجه از آزادی عمل و یا خودمختاری بیشتری برخوردار شود. به عبارت دیگر، یکی از اهداف اصلی انسان از تبدیل محیط طبیعی به فضای انسان ساخت (Cown, 2005: 125) نیاز روانشناسی خودمختاری است (Deci and Ryan, 1991). این رویکرد دیالکتیک که معتقد است انسان همزمان از محیط تأثیر می‌پذیرد و در آن تأثیر می‌گذارد، در انسان‌شناسی به رویکرد ارگانیزمی معروف است (Reeve et al, 2003). رفتار انسان در محیط ناشی از کنترل‌کننده ماهیت، تراکم، حجم و جهت ارتباطات با فضا است و در میزان تداوم ارتباطات، تعداد برخوردهای چهره‌به‌چهره، عمق روابط و امثال آن نیز تأثیرگذارند. در این بین، یکی از عوامل محدودکننده رفتارهای شهری شرایط نامطلوب کالبدی است. چنانکه گفته شد، یکی از دلایل مداخلات انسان در محیط طبیعی و تبدیل آن به محیط انسان ساخت، کاهش آثار تحمیلی نظم طبیعی و اعمال نظم خودانگیخته انسانی به

رفتار است (بحرینی و خسروی، ۱۳۹۶). این قاعده در معماری و شهرسازی تمامی سکونت گاه های انسانی از سکونتگاه های اولیه بشری گرفته تا شهر های امروزی قابل بازیابی است. از آنجایی که کارایی اغلب بازارها در نتیجه عدم انطباق نیازهای کاربران با کیفیات محیطی متناسب با قلمرو های رفتاری، در سطح پایینی است، لزوم توجه به بررسی رفتار استفاده کنندگان در اینگونه فضاها ضروری می نماید.

بیان مفهوم قلمرو و ابعاد آن در علوم گوناگون سابقه ای کمتر از یک قرن دارد. پیدایش این مفهوم را می توان در مطالعات جامعه شناختی جست و جو کرد. تولد این مفهوم به صورت رسمی را می توان در دهه ۱۹۲۰ زمانی که صاحب نظران، گروه های اجتماعی گوناگون مورد بررسی و واکاوی قرار داده بوند، دانست. این پژوهشگران، به قلمروهایی بر می خوردند که با مکان هایی مجزا می شدند تا گروه هایی اجازه ورود به قلمروهای دیگر را نداشته باشند. گاهی این قلمروها نژادی بود و گاه رده های اجتماعی خاصی را در بر می گرفت. برخی علامت گذاری شده و برخی تنها از طریق رفتار قلمروگرایی شناسایی می شدند (Altman, 2013: 9). بررسی و مطالعات قلمروگرایی در حیوانات تاریخچه ای طولانی تر از مطالعات انسانی دارد و به پیش از دهه ۱۹۲۰ بر می گردد. همچون مطالعات آوارد در بررسی های صورت گرفته برای حیوانات گوناگون نظیر موش ها و سپس می توان به مطالعات در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ توسط کارپینتر و نایس اشاره کرد (Lang, 2015). تفاوت مفهوم قلمروگرایی در مطالعات انسانی و حیوانی از این حیث است قلمرو در حیوانات نقش دفاعی از محدوده لانه را دارد ولی در رفتارهای انسانی کمی پیشرفته تر شده و بنا به نوع فضا و نیاز فردی به چندین نوع تفکیک می شود؛ نظیر قلمروهای فردی، نیمه فردی و همگانی. مطالعات قلمروگرایی را می توان مختص اندیشمندان نظیر راپاپورت و آلتمن دانست که بیشتر برای درک اهمیت تأمین خلوت، بنا به نوع ساختار محیط و نیز پیوستن به جمع، بنا به فرهنگ و مکان جغرافیایی است.

بیشتر مطالعات صورت گرفته در این زمینه را می توان مربوط به مشاهدات میدانی و ثبت رفتارهای انسان در محیط شرح و بسط داد. در واقع پژوهش ها نشان می دهد، نیاز به قلمرو فردی نیازی پایه برای تکامل تفکر انسانی است و نیاز به فضاهای همگانی برای تکمیل این تکامل و بسط موضوعی

تفکرات جمعی است. پایه اصلی اثبات این بحث را می توان نظریه مازلو دانست؛ به عبارت دیگر می توان گفت مازلو انواع نیازها را ذکر می کند که از جمله نیازهای پایه نیازهای ارتباط جمعی و قلمروهای فردی نیز پرداخته است (سرای، ۱۳۹۸: ۱۱).

در پژوهشی که در این رابطه صورت گرفته بررسی شکل گیری الگوهای رفتاری در سازمان فضایی محله ها است که شناخت و بررسی رابطه بین فضا، رفتار یا محیط و اجتماع در مطالعات شهری، به سبب درک روابط بین انسان و نیازهای او و شکل بروز رفتار در محیط، همواره مهم و ارزشمند بیان شده و در محدوده ها به صورت اضلاع مؤثر مورد واکاوی قرار گرفته اند (پاک نژاد، ۱۴۰۰: ۲۷).

در پژوهشی دیگر می توان به رابطه موضوع شکل دهی فضاهای شهری براساس رویکرد انسانی همانا مبتنی بر خواسته های انسانی که در برنامه ریزی و طراحی مورد نظر قرار می گیرد، اشاره کرد که این امر امروزه در طرح ها بیشتر مورد توجه و بازبینی است (صادق زاده و پورمحمدی، ۱۳۹۹: ۶۳). ولی در رابطه با مفهوم قلمرو می توان به نظریات صاحب نظرانی اشاره کرد که در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

بنا به پیشینه و مطالعات، در شکل گیری رفتاری بهینه هر دو قلمرو فردی و همگانی مؤثر هستند. در این پژوهش بنا به موضوع آن بیشتر قلمروهای همگانی با الگوهای رفتاری مناسب با آن مدنظر است و نظریات صاحب نظرانی همچون الدنبرگ، دلانگ، یان گل که همگرایی داشته، بنا به نوع ساختار محدوده مورد مطالعاتی مورد واکاوی قرار گرفته است.

چارچوب مفهومی پژوهش

این بخش برای درک بهتر کلیدواژگان اساسی پژوهش و مؤلفه های مؤثر در آن برای ارزیابی ارائه می شود. ضمن بیان مفاهیم بنیادی پایه سعی بر آن است تا درکی درست در رابطه با چارچوب اصلی پژوهش مورد بررسی قرار گیرد. (شکل شماره ۱)

• الگوهای رفتاری

اولین بار مفهوم رفتار توسط بارک و راییت در مطالعات علوم اجتماعی شهر مطرح شد و اهداف آنها در رابطه با مطرح کردن چنین مفهومی این موضوع بود که رفتار افراد برگرفته از نظام ساختاری و سیستماتیک فضاهای شهری است. به بیان دیگر،

جدول ۱) نظریات مرتبط با گوناگونی فضایی و ارتباط آن در شکل‌گیری الگوهای رفتاری در قلمروهای همگانی

نظریه پرداز	سال	کلیات پژوهش
آرنت	۱۹۵۸	فضای حضور در میان دیگران و فضای مابین دیگران
جیکوبز	۱۹۶۰	نگاهی انتقادی به فضاها و قلمروهای شکل گرفته جمعی در میان دهه ۱۹۶۰ و نگاهی به روابط و تعاملات جمعی در اینگونه فضاها، شکل‌گیری مفهوم گوناگونی در قلمروهای همگانی پس از ۱۹۶۰
الکساندر و چرمایف	۱۹۰۰	سلسله مراتبی نمودن فضاهای شهری از نقطه نظر قلمروهای عمومی، نیمه عمومی، خصوصی گروه‌های خاص و خصوصی یک خانواده، خصوصی فردی و شکل‌گیری مفهوم قلمرو
تی‌هال	۱۹۶۶	ابعاد حریم‌ها و فاصله‌های انسانی در انواع فضاها و تاثیر گوناگونی بر آنها
آدری	۱۹۶۷	رفتار قلمروپایی، نظارت بر حد تعادل انسان با محیط اطراف
یانگل	۱۹۷۰	بررسی محوره‌های تعامل و روان‌شناسی فضاهای همگانی در شکل‌گیری رفتار
گافمن	۱۹۷۱	انواع قلمرو عمومی: ۱. محدود در فضای عموم ۲. قلمرو موقتی ۳. محدود کاربردی پیرامون ۴. قلمرو تملکی
تیلور	۱۹۷۱	ثبات اجتماعی در تامین رفتار قلمرو اولیه
لایمن و اسکات	۱۹۷۲	به صورت مفهومی از سلسله مراتب خانه تا تعامل جمعی در فضاهای گروهی و سلسله مراتب شکل‌گیری کالبدی فضایی
نیومن	۱۹۷۲	فضاهای قابل دفاع، بررسی جنایات در قلمروهای فاقد مرز
دلانگ	۱۹۷۳	قلمروپایی در روابط اجتماعی
آیروین	۱۹۷۵	قلمرو اولیه (شامل فردی، نیمه فردی)، قلمرو ثانویه (شامل جمعی دوستانه و خانوادگی)، قلمرو عمومی (قلمروهای موقت)
آلتمن	۱۹۷۵	فضای شخصی و تاثیرات آسایش روانی در قلمروهای فردی و ارضا این تفکرات در فضاهای جمعی
روگر	۱۹۷۵	تعین محدوده‌ها بنا به بستر و محیط (نظیر زندان، مراکز آموزشی-اداری، مراکز تفریحی و...)
داگلاس پورتیوس	۱۹۷۷	قلمروهای شخصی، متکی به خانه و در دسترس خانه
اولدنبرگ	۱۹۸۰	قلمروهای اولیه و ثانویه (فضایی برای هویت بخشی و فضایی برای ارضای روانی در تعاملات اجتماعی)
گروپات	۱۹۸۵	سلسله قلمروهای مطلوب در اهمیت آن در طراحی فضاهای شهری
لنگ	۱۹۸۷	قلمرو شخصی و سازکارهایی در خدمت فرد برای رسیدن به فضای امن روانی و شکل‌گیری هویت فردی، خویش‌نگری و الگوهای رفتاری
سامر	۱۹۹۰	فضای شخصی و آسایش روانی در قلمروهای فردی
توسلی	۱۹۹۰	مفهوم قلمرو در واحدهای سکونی به ترتیب تک واحدی، چند واحدی و یک محله و برزن
بحرینی، تاج بخش	۱۹۹۸	شاخص‌های کیفی موثر در قلمروهای عمومی فضاهای شهری
عینی فر	۲۰۰۰	مفهومی کردن پیوندهای درونی و بیرونی در نظام ساختاری قلمرو برای هر فرد
مرتضوی	۲۰۰۱	رفتارهای قلمروپایی، ثبات در نظم اجتماعی و جلوگیری از تهاجم و ستیزه‌گری
مایک بیدولف	۲۰۰۷	تعبیر قلمرو با توجه به نوع سازماندهی فضا و تعداد افراد موجود در آن در فضاهای شهری
حسین الشرکاوی	۲۰۱۳	دسته بندی قلمرو در چارچوب‌های پیرامونی، حامی، مرکزی، پیوسته
ریچارد سنت	۲۰۲۰	شکل‌گیری مفهوم گشودگی فضایی در ابعاد گوناگونی و ایجاد رفتارهای خاص حرکتی در فضا

منابع: اسکویی و همکاران، ۱۳۹۶؛ محمدیان و همکاران، ۱۳۹۷؛ لطیفی و همکاران، ۱۳۹۳.

شکل گرفته و اشتراکاتی در نوع رفتار در هر رده سنی و جنسیتی وجود دارد که می‌توان قبل از بروز، آن رفتار پیش بینی کرد (Nezami, 2023:2). بارکر پس از بررسی‌های رفتار در محیط بیان می‌کند که الگوهای رفتاری در محیط به معنی فرصت‌هایی است که محیط‌های طراحی شده به فرد

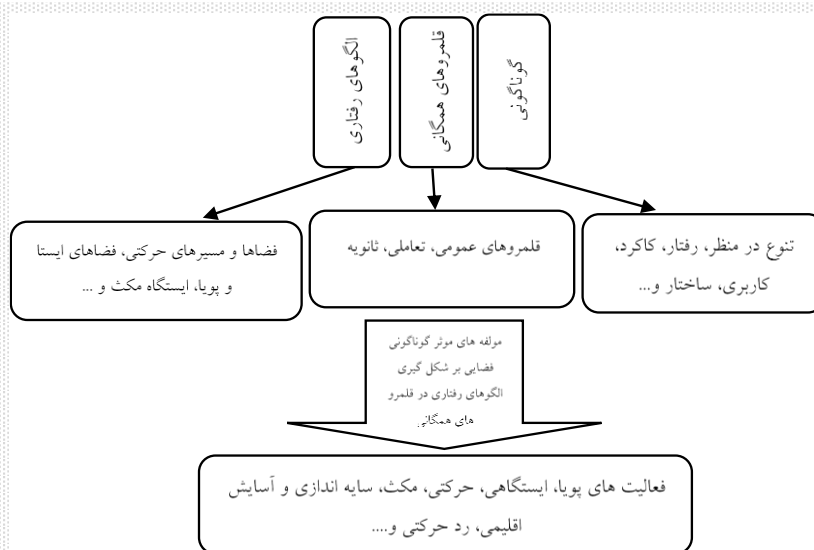
پرسش این است که فضاهای شهری چگونه بر رفتار افراد فارق از نوع ساختارهای فرهنگی و اجتماعی تأثیر می‌گذارد؟ بارکر در تحقیقات خود به بررسی این موضوع می‌پردازد که الگوهای رفتاری در سنین گوناگون در یک محیط به صورت متنوع نمایان می‌گردد ولی بطن نوع رفتار به صورت یکسان

• قلمروهای همگانی

قلمرو مکانی فضای محدود شده ای است که فرد یا گروه ها از آن به عنوان محدوده اختصاصی استفاده و دفاع می کنند. قلمرو با یک مکان، هویت روان شناختی می یابد و با احساس مالکیت و ترکیب کالبدی به صورت نماد ظاهر می شود (Pastalan, 2007). مفهوم قلمرو تنها موضوع فضایی نیست، بلکه پدیده ای اجتماعی نیز هست. در حقیقت، قلمرو ابزار شاخص برای گذر از یک فضای ساده است که می توان آن را یک سازوکار پشتیبان برای نیازهای اصلی زندگی مانند هویت، انگیزش و امنیت دانست. بنا به نظریات متخصصانی همچون آردری، قلمروپایی از نیازهای اصلی بیشتر موجودات است (همان، ۳۹). پس مفهوم قلمرو می تواند وسیع تر از مفاهیم سطحی ای باشد که تا به امروز بیان شده است. قلمرو همگانی نظامی است در زندگی جمعی با فعالیت های گروهی و یا نیمه گروهی (Foures, 2021: 5). بنابراین میتوان ادعا کرد که قلمرو نقشی اساسی در زندگی انسان دارد و این امکان را فراهم می کند که فضای اطراف خود را ساماندهی نموده و به آن هویت فردی و جمعی بخشد (Roberts, 2020: 4). انسان ذاتاً قلمروهای مکانی متنوعی را در محیط زندگی اش برای خود مشخص می کند. اصولاً این قلمروها برحسب زمان و فضا متغیر است. یک قلمرو می تواند در یک دوره کوتاه یا زمان بسیار طولانی در مالکیت فرد یا گروهی خاص باشد. بنابراین قلمرو فردی و یا گروهی قلمداد شده و بنا به نظر آلتمن قلمرو بنا بر زمانی که در مالکیت فرد یا گروه قرار می

می دهد تا الگوواره های رفتاری مناسب یا نامناسب خود را در بستر مکان یا فضا ارائه دهد و این الگوها بسته به نوع محیط می تواند در یک جامعه انسانی بزرگتر مؤثر باشد (Frater & Kingham, 2020: 85).

گونگونگی فضایی یکی دیگر از مؤلفه های مؤثر در فضا است که سبب شکل گیری انواع رفتارها می گردد. بنا به نظریه ریچارد سنت برخی مؤلفه های محیطی سبب شکل گیری الگوهای رفتاری خاصی را می شوند، بنا به نظریه وی الگوهایی که از طرف محیط به فرد یا افراد در قلمروهای همگانی القا می شود، می تواند از جمله موارد تأثیرگذار بر شکل گیری مسیرهای حرکتی، فضاهای مکث و پویا و یا فضایی برای رویدادهای اجتماعی و تعاملاتی باشد که هر کدام در زمره الگوهای رفتاری دسته بندی می شوند (Sennett, 2020: 45). نکته دارای اهمیت در این زمینه هنگامی است که مردم از مکانی به مکانی دیگر می روند، رفتار آنها نیز براساس آن محیط تغییر می کند و رفتاری که در آن مکان اتفاق می افتد ممکن است برای مکانی دیگر قابل استفاده نباشد (پاک نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۰). از این رو در این پژوهش با توجه به ساختار محیطی محدوده مورد مطالعاتی و گوناگونی حاکم بر آن، الگوهای رفتاری بیرونی مد نظر بوده و محدوده مورد مطالعه را می توان با تکیه بر نظریه سنت به فضاها و مسیرهای حرکتی، فضاهای ایستا و پویا، ایستگاه های مکث و سایه اندازی تفکیک نمود که مؤلفه های یاد شده جزو مؤلفه های مؤثر برای حضور در فضا به حساب می آیند.

شکل (۱) چارچوب مفهومی پژوهش

تنوع تفاوت در پیشینه و فرهنگ بین مردم مسائل اجتماعی و نیز ساختارهای محیطی است (Sarkhos, 2023:2).

جیکوبز در سال ۱۹۶۱ در کتاب خود به موضوع گوناگونی کاربری در فضای شهری می پردازد. وی در این کتاب موفقیت واحدهای همسایگی شهری را در ارائه تنوعی از کاربری های شهری معرفی می کند و معتقد است که پایداری امنیت شهری و تعاملات عمومی در گرو مطلوبیت کامل و صحیحی از اختلاط و تنوع کاربری هاست (جیکوبز، ۱۳۹۶: ۲۱).

در واقع منظور وی از گوناگونی و تنوع، تنها شامل ابعاد فعالیتی و عملکرد کاربری ها می شود و یکسال پس از آن به این نتیجه رسید که گوناگونی جزو عواملی است که بر الگوهای رفتاری در محیط های اجتماعی تأثیر می گذارد و سبب بهتر شدن زندگی، کار و تفریح در شهرهای کنونی می گردد (Gislason, 2021:37).

در مطالعه دیگری که توسط جبارین از گوناگونی ارائه شده است، گوناگونی را پدیده ای چند بعدی و کلی معرفی می کند و بیان می کند مفهوم گوناگونی ترکیب بهینه و مطلوب تری از شهر ارائه می دهد و شامل انواع مسکن (تک خانواری، چند خانواری، آپارتمانی و...) تراکم ساختمانی، بعد خانوار، سن و درآمد و اختلاطی از کاربری ها می شود. به عبارت دیگر گوناگونی اصل کلی است که ترکیب اجتماعی-فرهنگی، کالبدی را به نمایش می گذارد (Jabareen, 2022:3).

از این رو می توان نتیجه گرفت که گوناگونی مجموعه ای نوع ساختارهای محیطی است که می تواند تأثیر مستقیمی بر منظر، رفتار، محیط و ساختار ایفا کند که در این پژوهش بنا به گوناگونی حاکم بر فضای مورد مطالعاتی سبب شکل گیری الگوهای رفتاری خاصی می گردد. این الگوها بیشتر به خاطر شرایط حاکم ساختار فضا بوده است.

بنابراین در پژوهش حاضر با توجه به برداشت های تصویر ذهنی شهروندان و شناسایی عناصر کالبدی موجود در بازار به منظور شناخت الگوهای رفتاری کاربران، در بازه های زمانی مختلف (ایام تعطیلات نوروز و ایام اواخر سال) هدف قرار گرفته است. به این منظور پس از بررسی پیشینه پژوهش و مبانی نظری مرتبط با موضوع، با در نظر گرفتن عوامل محیطی و عناصر کالبدی موجود، به بررسی نمونه یعنی محدوده خیابان امام زنجان پرداخته شده است و در جواب سؤالات موجود، می توان فرضیاتی نظیر رابطه مستقیم الگوهای رفتاری شهروندان

گیرد به سه دسته اولیه، ثانویه و همگانی تقسیم می شود (Altman, 2013, 27).

قلمروهای همگانی محدوده هایی از شهر هستند که بستر شکلگیری انواع رفتارهای جمعی و غوطه ور شدن در انواع ادراکات رفتاریست (انصاری، ۱۴۰۰: ۲۸).

قلمروهای عمومی مانند پیاده راه ها، پارک ها و فضاهای جمعی قلمرو موقت نامیده شده و هر کسی حق استفاده از آن را دارد. این نوع قلمرو، قلمرو آزاد، عمومی و موقتی یا اختیاری نیز نامیده می شود. برپور دو نوع قلمرو عمومی از هم جدا می کند؛ تصرف گروهی اماکن و تصرف آزاد اماکن. در این نوع تصرف اماکن نظیر خیابان ها و پارک ها هیچ محدودیتی نیست البته تا زمانی که قوانین رعایت شود (Braver, 1965).

در اینگونه فضاها، قلمرو تحت تأثیر مؤلفه های ادراک با ادغام بر ارزش ها و نگرش ها، تصورات ذهنی و فرهنگ مرجع مفهومی جدید می یابد (زیاری و همکاران، ۱۳۹۶). هرچه میزان قلمرو وسیع تر باشد، ادراک محیط براساس نقش ساختارهای ذهنی از محیط کاهش می یابد (ثقه الاسلامی، ۱۳۹۹: ۱۹۵). پس به طور کلی میتوان قلمروها را برحسب شرایط به چند دسته تفکیک کرد و بنا به پژوهش حاضر قلمروهای همگانی فضاهایی هستند که به صورت ذهنی تحت مالکیت فردی برای مدت نه چندان طولانی قرار می گیرند و این شرایط بسته به نوع عوامل محیطی-اجتماعی وابسته به تعیین حدود قلمرو است. در ادامه به ارائه مؤلفه های مؤثر در سنجش قلمروهای همگانی مرتبط با دو مؤلفه دیگر پرداخته می شود و در نهایت به سنجش این مؤلفه ها در محدوده مورد مطالعاتی می رسد.

• گوناگونی فضایی

اصطلاح گوناگونی در بردارنده معانی متعددی در ادبیات شهری است. در میان طراحان شهری این مفهوم اشاره به اختلاطی از انواع ساختمان ها با تنوعی از کاربری ها دارد؛ و در میان برنامه ریزان به معنای تنوعی از کاربری ها و ناهمگنی گروه های قومی-نژادی است؛ که معنای دوم البته برای جامعه شناسان و تحلیل گران فرهنگی بیشتر صدق می کند. برخی نویسندگان بر روی یکی از این تفاسیر تمرکز دارند، اما بسیاری از افراد هر یک از این تفاسیر از گوناگونی را مرتبط با دیگری می دانند؛ هر چند بر روی نحوه روابط علت و معلولی آن ها اتفاق نظر وجود ندارد (Acero, 2017:25). به بیان ساده،

با ساختار های ذهنی آن ها و همچنین تأثیر مؤثر ابعاد زمانی و کالبدی بر شکل گیری الگوی رفتاری کاربران در نظر گرفت.

• نظام کالبدی

در ظاهر، شهرها به عنوان سیستم های پیچیده از (حدافل) دو زیر سیستم تشکیل شده اند:

یک سیستم فرعی فیزیکی که از ساختمان هایی تشکیل شده است که توسط خیابان ها، جاده ها و زیرساخت ها به هم مرتبط شده اند (Akhil, et al, 2020: 31).

یک زیر سیستم انسانی که از حرکت، تعامل و فعالیت تشکیل شده است.

به این ترتیب، شهرها را می توان به عنوان سیستم های اجتماعی فنی در نظر گرفت (kumar et al, 2021: 367).

با توسعه فیزیکی شهرها و گسترش استفاده از وسایل نقلیه موتوری، فضاهای عمومی شهرهای امروز، کمتر برای انجام رفت و آمدهای روزمره کاربران پیاده مورد استفاده قرار می گیرند (فخر احمد، ۱۴۰۰: ۸۹). کالبد شهر، مهمترین شاخصه ای است که بر اساس آن قضاوت در مورد ویژگی های فضای شهری در خصوص نوع ساختار و سیستم آن شکل می گیرد و از آنجایی که کارایی اغلب فضاهای همگانی قدیمی در نتیجه عدم انطباق نیاز های کاربران با کیفیات محیطی متناسب با قلمرو های رفتاری، در سطح پایینی است، لزوم توجه به بررسی رفتار استفاده کنندگان در اینگونه فضا ها ضروری می نماید. زیرا چیدمان توده و فضا و نیز چگونگی ایجاد محصوریت های لازم برای شکل دهی به فضاهای شهری از توجهات دانش طراحی شهری است. کالبد و فرم فیزیکی شهر شامل ساختارهای شکل دهی به عرصه های عمومی و توده های دربرگیرنده فضاهای خصوصی است که امکان وقوع عملکرد، فعالیت ها و همچنین رفتار های مختلف اجتماعی و اختیاری در آن بستر سازی شده است (ذکاوت و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۵).

روش تحقیق

این مقاله از نوع پژوهش های کاربردی است و به صورت روش های آمیخته به تحلیل و ارزیابی مؤلفه ها می پردازد. اطلاعات این پژوهش در ابتدا به کمک روش مشاهده به دست آمده، روش مشاهده یکی از زیر شاخه های روش های کیفی بوده که بارکر در این رابطه بیان می کند که روش مشاهده فعالیت

ویژه ای است که برای بسیاری از مردم به طور طبیعی فراهم نمی شود. مشاهده با ارزیابی این که چیزی خوب یا بد است، تبیین اینکه چرا چیزی روی داده است و گزارش خلاصه تفاوت دارد. بنابراین روش های مشاهده ای به آموزش در راستای برداشت های محیطی احتیاج دارد (Barker, 2019: 31). همانطور که گفته شد یکی از نکات مهمی که در روش مشاهده باید مدنظر داشت این است که چیزی را آنگونه که هست توصیف کرد، به صورتی که اگر کسی تا به حال آن فضا را ندیده باشد به صورت تقریبی بفهمد فضا چگونه شکل گرفته و چه ساختاری دارد؟ این روش به صورت یک روش امانتداری و بدون هیچگونه سوگیری است. از ابتدا به کمک روش مشاهده و تجربی فضا به تحلیل نقشه ها و خروجی الگوهای رفتاری شکل گرفته در محیط پرداخته می شود. در این راستا عوامل محیطی مؤثر نظیر سایه اندازی، فضاهای مکث و ایستای موجود در فضا، کاربری ها و نیز گوناگونی فضایی محدوده مد نظر قرار می گیرد و در مرحله بعد با تطبیق و برهم نهادن لایه ای اطلاعاتی مؤلفه های کالبدی- محیطی و الگوهای فعالیتی و رفتاری، بخش هایی از فضا که بیشتر مورد بهره برداری مراجعه کنندگان قرار گرفته و در بازه زمانی مختلف دارای فعالیت بوده اند، مشخص می شود. به طریق مشابه، بخش هایی دیگر فضا که کمتر مورد توجه بوده اند نیز مشخص می شود و در بخش کمی که مربوط به بعد ذهنی مراجعه کنندگان به فضاست با تکیه بر پرسشنامه به ارزیابی محدوده پرداخته می شود. جامعه آماری تمام بهره وران از فضا در طول شبانه روز هستند و با گرفتن میانگین این میزان در سه بازه زمانی با کمک روش مورگان نمونه گیری شده که تعداد بدست آمده ۵۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب شده و به پرسشنامه پاسخ می دهند. در نتیجه، با علم بر هدف ذهنی افراد مراجعه کننده و دلیل انتخاب بخش خاصی از آن فضا برای انجام فعالیت مورد نظر، امکان رسیدن به اصول و راهکارهای طراحی و برنامه ریزانه و در ضمن ارزیابی شرایط کنونی محدوده مورد مطالعه مورد واکاوی قرار گرفته و برای تقویت محیطی بخش هایی از آن فراهم می گردد. علت انتخاب محدوده مورد مطالعه در شهر زنجان و در این راسته این است که این فضا، زمانی نقطه آغازین یکی از محورهای اصلی بافت تاریخی و فرهنگی شهر زنجان به شمار میرفته است. یعنی نقطه اتصال بازار و مسجد جامعه و چندین بنای تاریخی ثبت

براساس سرشماری صورت گرفته از محدوده، روزانه حدود ۴۶۸۹ نفر از این پیاده راه استفاده می کنند که میانگین استفاده بانوان برابر با ۱۹۲۴ نفر و آقایان حدود ۲۰۱۲ نفر و کودکان ۵۳۸ نفر و کهنسالان ۲۱۵ نفر است و همانطور که از سر شماری های محدوده آشکار است بیشترین بهره وران از فضا زنان و مردان جوان بوده اند، ولی در طول روز همه اقشار از این محدوده برای کارهای گوناگون استفاده می کنند.

بنا به توصیفات ارائه شده از محدوده، نوع ساختار محیط که تعیین کننده الگوهای رفتاری در فضاست مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت. بررسی های صورت گرفته در زمینه فعالیت های پویای محدوده، تعداد فعالیت های ایستگاهی و نشسته، آسایش اقلیمی فضا و در نهایت تأثیر عوامل فوق بر حجم تردد است.

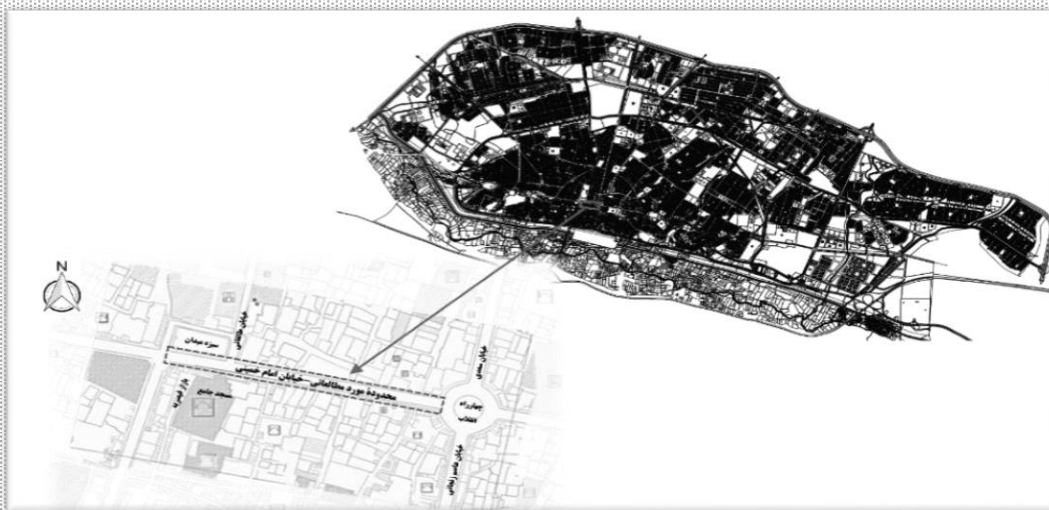
برداشت های رفتاری از فعالیت های ایستگاهی: فعالیت های ایستگاهی در محدوده مطالعاتی به دو دسته کلی یعنی فعالیت های ایستاده و نشسته تقسیم بندی می گردد. برداشت فعالیتی در این قسمت به دنبال پاسخ به این پرسش است که کجا و چرا حضور در فضا را برای بهره ور از فضا موجب گردیده است. کجایی به جانمایی فعالیت بر روی نقشه و چرایی با تفکیک اهداف حضور در فضا برای انجام فعالیتی خاص و یا به دلیل نشستن یا توقف در فضا، پاسخ داده میشود. نقشه حاصل از برداشت به مثابه تصویری هوایی از محدوده مورد مطالعاتی است که در آن زمان مکث نشان داده شده است.

شده و در عین حال محوری برای تعاملات و خریدهای ضروری است. اما با توجه به توسعه های صورت گرفته در ضلع شمالی (مربوط به پروژه سبزه میدان) در اطراف پیاده راه و نیز قرار گیری آن در نزدیکی یکی از راه های مواصلاتی-تجاری شهر یعنی سعدی علی رغم عمر نه چندان طولانی پیاده راه به سرعت دچار تغییر و دگرذیسی الگوهای فعالیتی پیشین خود شده و نسبت به گذشته تنزل یافته است. از طرف دیگر، این فضا هنوز ظرفیت های پیاده مداری خود را در ابعاد گوناگونی فضایی مطلوب برای بهبود کیفیت های محیطی داراست و این پتانسیل با تکمیل پروژه سبزه میدان افزایش می یابد.

محدوده مورد مطالعه و تحلیل الگوهای رفتاری

در قلمروهای همگانی و جمعی آن

زنجان مرکز استان زنجان و شهرستان زنجان است که در شمال غربی ایران واقع شده است؛ و براساس آمار منتشر شده دارای ۴۳۰،۸۷۱ نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵ خورشیدی، (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) بیستمین شهر کشور از لحاظ جمعیت محسوب می شود. محدوده مورد مطالعه، محدوده تجاری-تاریخی شهر است که طی دو دهه گذشته در روال تغییر به سوی پیاده راه شدن بوده است و در رأس برنامه ها و پروژه های مربوط به سبزه میدان شهر قرار دارد که در نهایت طی چند سال اخیر به پیاده راه تبدیل شده است. موقعیت محدوده مورد مطالعه در شهر زنجان در نقشه نشان داده شده است. (شکل شماره ۲)

شکل شماره ۲) موقعیت محدوده مورد مطالعاتی در منطقه و شهر زنجان

زمان عصر تا شب صورت می گیرد و رفتار قالب در این زمان توقف به منظور خرید و نیز نشستن به قصد تماشا و استراحت

همانطور که در شکل شماره ۳ مشخص است بیشترین نوع فعالیت های ایستگاهی و قلمروهای رفتاری در محدوده در

تصویر شماره ۳

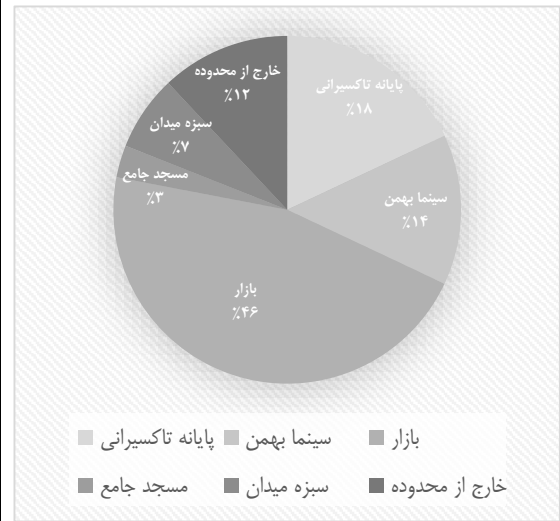
فعالیت پویا و تعقیب رد حرکتی عابران مراجعه کننده به فضای مطالعاتی و فعالیت های ایستگاهی ثبت شده در محدوده مطالعاتی

فعالیت پویا: ثبت رد حرکت در فضا

با انتخاب ۵۰ نفر به طور تصادفی در بازه های زمانی صبح، ظهر و بعدازظهر، نقشه الگوهای حرکتی عابران تولید شده است که بیانگر موارد زیر است:

- در وهله نخست نقشه بیانگر مناطق پرتردد است: تردها در پیاده روها بیشتر است.
- طیف متنوعی از فعالیت های سنتی شهر مانند طلا فروشی، پارچه فروشی، شیرینی پزی، سینما و... در این مسیر قرار دارند اما بیشتر تردهای صورت گرفته در مسیر برای کاربری های تجاری هستند.
- اکثر عابرانی که رد حرکتی آنان در مسیر جنوب مسیر ثبت شده، مقصد نهایشان بازار است.
- سرعت متوسط پیاده روی عابرانی که قصد خروج از فضا را داشته اند، بالاست؛ اما در طول پیاده راه، به دلیل تعدد توقف های کوتاه مدت، سرعت متوسط لحظه ای فضا، مطلوب به نظر می رسد.

تحلیل کمی مقصد نهایی در ثبت رد حرکتی عابران

- رد حرکتی ثبت شده، بیانگر آن است که بیشتر افراد حاضر در فضا مقصدشان بازار و مراکز تجاری محدوده است.

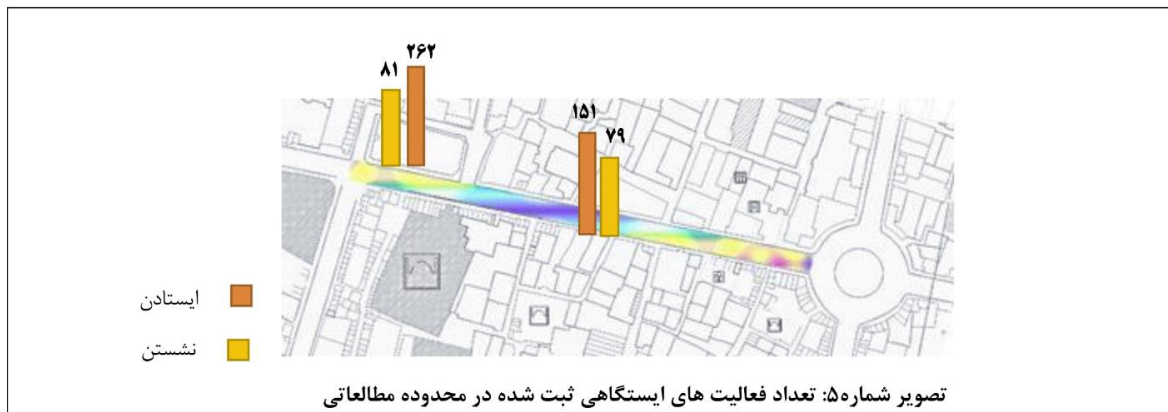
- در فضای مطالعاتی، تردهایی که به قصد پیاده روی و صرفا لذت بردن از فضا اتفاق افتاده باشد، بسیار پایین است (تنها سه نفر از ۵۰ نفر انتخابی).

- میان توقف های لحظه ای و مدت دار بدون قصد قبلی، ۳۲ درصد توقف ها، مدت دار و ۶۸ درصد لحظه ای مشاهده شده است. میزان

برای استراحت و سپس برای انتظار است که در نهایت برای خوردن و آشامیدن در این فضا مکث و مینشینند (تعدادی مغازه با کاربری های خوراکی)، پس میتوان نتیجه گرفت عمده فعالیت و الگوی رفتاری حاکم در این مسیر به صورت ایستاده است و در حالت نشسته که در رتبه دوم قرار دارد اغلب برای استراحت صورت میگیرد. عامل مهم دیگری که در شکل گیری الگوهای رفتاری در قلمروهای همگانی در محدوده مؤثر است مربوط به آسایش اقلیمی و سایه اندازی در فضاهای جمعیت است که در محدوده مورد مطالعاتی به قرار **جدول شماره ۲** است. برای آسایش اقلیمی و سایه اندازی در محدوده مورد مطالعاتی سه بازه زمانی مدنظر بوده است و با توجه به جهت تابش در صبح ضلع شمالی با ادغام سایه درختان و بناها پوشش داده شده است و این روند تا ساعات میانه ظهر ادامه دارد و در زمان

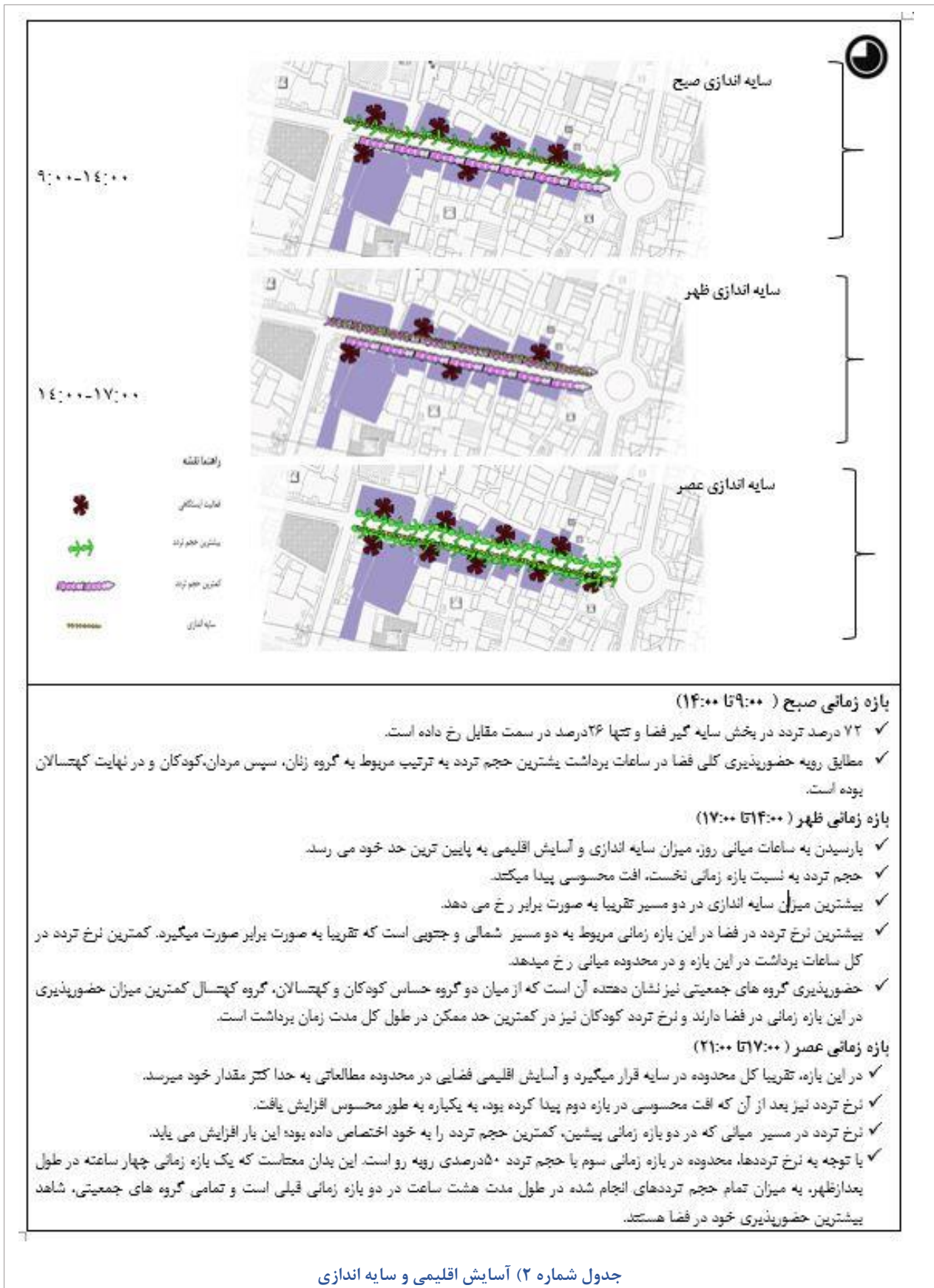
است و هرچقدر به محدوده سبزه میدان نزدیک می شویم فعالیت قالب محدوده به صورت نشستن برای تماشا و قصد انتظار افزایش می یابد. از این رو فعالیت در صبحگاه بیشتر به صورت ایستادن برای گفتگو می باشد و نیز نشستن برای استراحت است. در نهایت فعالیت ظهر که کمترین میزان فعالیت در فضا را به خود اختصاص میدهد نشستن برای خوردن چیزی یا برای انتظار مورد استفاده قرار می گیرد. در **شکل های شماره ۵ و ۶** درصد هر یک از فضاهای ایستگاهی مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است.

طبق **شکل شماره ۵** فعالیت ایستگاهی ایستاده در دو نقطه بیش از فعالیت نشسته است و این درحالیست که در سرتاسر مسیر فضای مکث و نشستن برای بهره وران از فضا میسر است و طبق **شکل شماره ۶** بیشتر هدف برای نشستن در طی مسیر

یافته ها:

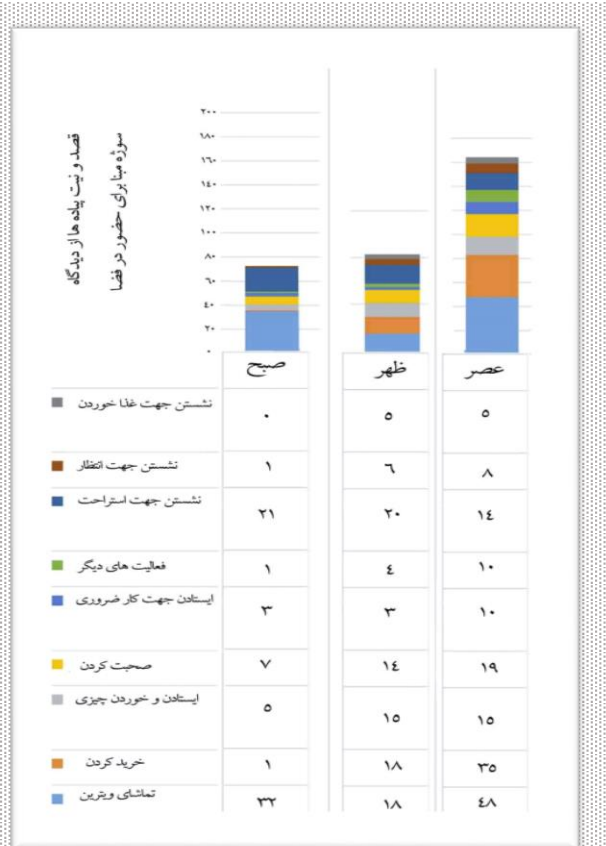
- ✓ فعالیت های ایستگاهی که به صورت ایستاده در فضای مطالعاتی صورت می گیرند، در تمام مسیرها سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده اند.
- ✓ تحلیل فعالیت ایستگاهی در محدوده مطالعاتی در مجموع بیانگر آن است که الگوی فعالیتی نشستن در دو لبه فضا (پیاده روها)، تقریباً شبیه هم بوده است.
- ✓ به هنگام عصر به علت توزیع متعادل فعالیت های ایستگاهی در سطح محدوده مطالعاتی، فضای سرزنده تری را شاهد هستیم.
- ✓ وجود فعالیت های ایستگاهی که درجه اضطراب کمتری دارند، در سرزندگی فضا نقش پررنگ تری داشته؛ پس می باید زمینه را برای وقوع این گونه فعالیت ها افزایش داد.

دارای کافه ها و رستوران های خیابانیست ولی این فعالیت کمترین میزان را به خود اختصاص میدهد و اغلب با حضور در فضاهایی که دارای فضای نشستن هستند مورد استقبال بهره وران قرار میگیرد. طبق نمودار فوق میتوان درک کرد که به

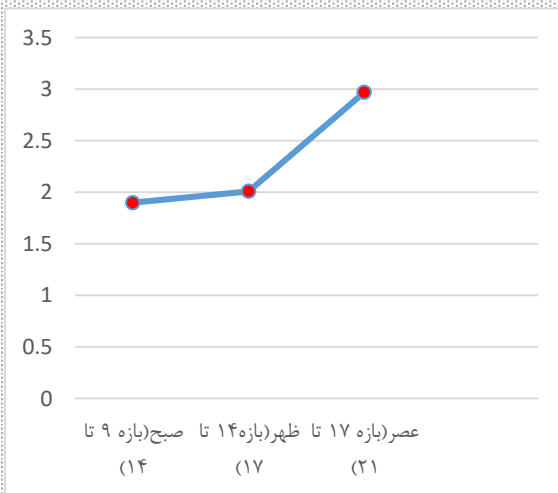
عصر این سایه اندازی در ضلع جنوبی محدوده و تا میانه های پیاده را به دلیل ارتفاع ساختمان ها قرار دارد. با توجه به نوع ساختار پیاده راه در اغلب ساعات روز مسیر میانی پیاده راه فاقد سایه اندازی مناسب و آسایش اقلیمی است و این محدوده اغلب در ساعات پایانی روز پر تردد است.

در ادامه برای بررسی تأثیر سایه اندازی بر تردد که در مرحله قبل مورد واکاوی قرار گرفت، بنا به نقشه بالا بیشترین حجم تردد در ساعات ۱۷-۲۲ است که تمام رنج سنی را در بر میگیرد و علل حجم بالای جمعیت در این ساعات شاید تعطیلی مشاغل، اوقات فراغت، سایه اندازی مناسب، فضا برای مسیرهای جمعی مناسب و... می باشد. و در رتبه دوم تردد در این مسیر تردد می کنند و این درحالیست که تردد در عصر بیشتر برای فعالیت های انتخابی و اجتماعی صورت می گیرد. بنا به بررسی های صورت گرفته در مراحل قبل سایه اندازی تأثیر مؤثری در حضور پذیری افراد در فضا و شکل گیری قلمروهای رفتاری دارد، یکی از این قلمروها مرتبط با فضاهای ایستگاهی است، به هر میزان که سایه اندازی و آسایش اقلیمی افزایش می یابد میزان فعالیت های ایستگاهی فضا نیز بیشتر میشود. بیشترین فعالیت های ایستگاهی مرتبط با فضا مربوط به عصرها می باشد. (بنا به مشاهدات صورت گرفته حجم تردد در عصر و شکل گیری فعالیت های ایستگاهی گاهی سبب کاهش امنیت فضا و نیز افزایش در اختلال تردد را موجب می گردد.)

شکل ۷

قصد و نیت پیاده ها از دیدگاه سوزه مبنا برای حضور در فضا

شکل ۸ شکل گیری فعالیت های ایستگاهی به تفکیک زمان

براساس برداشت های بصری صورت گرفته از محدوده، قصد و نیت پیاده ها از دیدگاه سوزه مبنا در محدوده می توان به یک جمع بندی کلی دست یافت. حضور پذیری در عصر بیشترین میزان را دارد و در ظهر به حداقل میزان کاهش می یابد و بنا به برداشت های صورت گرفته به صورت سوزه ای در محدوده میتوان فعالیت ها در مسیر مورد مطالعه را دریافت. (شکل های شماره ۷ و ۸)

بنا به بررسی های صورت گرفته و نگاه به الگوهای رفتاری شکل گرفته در محدوده، قصد و نیت پیاده ها از دیدگاه سوزه مبنایی برای حضور در محدوده مورد مطالعاتی پس از بررسی های صورت گرفته در هر سه زمان مدنظر بیشترین علت حضور برای تماشای ویترن، و کمترین میزان مختص فعالیت نشستن جهت غذا خوردن است. با توجه به اینکه مسیر یاد شده

همانطور که از **جدول شماره ۳** مشخص است تراکم سنی جمعیت در محدوده در ساعات گوناگون روز در ابتدا ۱۵ تا ۳۰ سال و سپس ۳۰ تا ۴۵ است و تراکم جمعیتی در عصرها بیشتر از زمان های دیگر بوده و مراجعه به محدوده مورد مطالعاتی در این زمان در میان زنان و مردان بیشتر از زمان های دیگر است. بنا به پاسخ های دریافتی از پرسش شوندگان سه مؤلفه اصلی برای حضور در فضاست یعنی برای دسترسی به مشاغل، تعاملات و خرید و در نهایت بازدید از محدوده و اوقات فراغت و تعداد کمی به مسائل دیگر اشاره کرده اند و توصیف فراوانی پاسخ های دریافتی به **جدول شماره ۴** است.

نتایج جدول بالا نشان میدهد که ۵۰ نفر پاسخ دهنده به سه عامل اصلی برای مراجعه به فضا را بیان کردند که در ارزیابی های تعداد دفعات اشاره شده برای مراجعه به فضا به ترتیب خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم در نظر گرفته شد. که در هر سه مؤلفه اصلی گزینه های منتخب به تعداد خیلی

دلیل تجاری بودن فضا و نیز قرار گیری بخشی از راسته های بازار در آن بیشترین زمان حضور در این محدوده عصر است و اغلب برای تماشای ویتترین های اطراف بازار این الگوهای رفتاری ارائه گشته است. پس بنا به بررسی های صورت گرفته و پرسشنامه های پر شده میزان رضایت افراد حاضر در محدوده مورد پرسش قرار گرفت.

در محدوده مورد مطالعاتی در سه بازه زمانی به صورت تصادفی از ۵۰ نفر در رابطه با علل انتخاب محدوده و نیز میزان رضایت از کیفیت محیطی بنا به مؤلفه های بررسی شده در بالا پرسش شد، اغلب پرسش شوندگان در سنین بین ۱۵ تا ۴۵ سال بوده و پرسشنامه در سه بازه زمانی پاسخ داده شد. اغلب علل انتخاب محدوده برای عبور را مسیرهای عبوری برای دسترسی به مشاغل (فعالیت های ضروری)، تعاملات اجتماعی و خرید (فعالیت های انتخابی و تفریحی)، بازدید از محدوده و سپری اوقات فراغت و و تعداد کمی علل دیگری را بیان کردند.

جدول ۳) تراکم پاسخ به پرسشنامه در بازه های زمانی و سنی گوناگون

زمان حضور در فضا	۱۵-۰ سال			۳۰-۱۵ سال			۴۵-۳۰ سال			۶۰-۴۵ سال			بالای ۶۰ سال		
	مرد	زنان	میانگین	مرد	زنان	میانگین	مرد	زنان	میانگین	مرد	زنان	میانگین	مرد	زنان	میانگین
محدوده سنی	۲	۱	۱.۵	۳	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۲	۱.۵	۱	۲	۱.۵
زن	۱	۱	۱	۲	۱	۱.۵	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
مرد	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
میانگین	۱۹ درصد			۲۸ درصد			۲۰ درصد			۱۸ درصد			۱۸ درصد		

جدول ۴) تراکم شاخص های اشاره شده در مصاحبه و بررسی میزان کیفیت در مؤلفه های پژوهش

شاخص ها	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
دسترسی به مشاغل	۲	۴	۲	۴	۵	۵	۱۰	۱۴	۲۸	۲۷
تعاملات و خرید	۳	۶	۳	۶	۶	۶	۱۲	۱۷	۳۴	۲۱
بازدید و اوقات فراغت	۲	۴	۳	۶	۴	۶	۸	۱۷	۳۴	۲۴
عوامل دیگر	۱	۲	۱	۲	۳	۳	۶	۱	۲	۱
میانگین عوامل موثر در فضا	۴	۴/۵	۴	۴/۵	۳۶	۳۶	۴۰	۳۶/۵	۳۶/۵	۳۶/۵

T=۲۳/۹۴
Sig=۰/۰۰۰ سطح معنی داری
۹۷=درجه آزادی

نتیجه گیری

همانگونه که در بالا ذکر شد، هدف اصلی پژوهش ارزیابی و تحلیل الگوهای رفتاری در پیاده راه واقع در خیابان امام شهر زنجان با استفاده از روش مشاهده رفتاری و ارزیابی مؤلفه های محیطی و رفتاری همگانی در این فضا است. نکته حائز اهمیت در انتخاب این مسیر وجود گوناگونی حاکم بر فضا است، این گوناگونی در ابعاد کالبدی، کارکردی، ساختاری، محیطی و... قابل مشاهده است که در پی آن سبب شکل گیری نوعی خاصی از الگوهای رفتاری را شده است. از علل انتخاب محدوده مورد مطالعاتی میتوان اذعان داشت که این فضا، زمانی نقطه حیاتی و یکی از محورهای اصلی بافت تاریخی و فرهنگی شهر زنجان به شمار میرفته و در عین حال محوری برای تعاملات و خریدهای ضروری، اما با توجه به توسعه های صورت گرفته در این محدوده، شاهد تنزل محدوده از نقطه نظر تعاملات اجتماعی و در پی آن الگوواره های فعالیتی را شده است این در حالیست که فضا هنوز دارای پتانسیل لازم برای ارتقا این مسئله را دارا است پس با توجه به شرایط حاضر به ارزیابی محدوده و پیشنهاداتی در این زمینه پرداخته میشود این محدوده طی چند سال اخیر تبدیل به پیاده راه شده و سبب شکل گیری الگوهای رفتاری در فضاهای جمعی را گشته است. این الگوها که به نوعی به ساختار فضا مربوط میشود طی پژوهش حاضر مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است. و مؤلفه های محیطی نظیر مؤلفه های عینی و ذهنی مورد بررسی قرار گرفته است در فعالیت های یاد شده مؤلفه های ایستگاهی، فعالیت های پویا و سایه اندازی و آسایش اقلیمی مورد مشاهده و پیمایش قرار گرفت و نشان داد که عصرها محدوده دارای بهره وران بیشتری بوده و در مسیرهای متفاوتی مورد استفاده قرار میگیرد و فعالیت های ایستگاهی در طول مسیر به صورت فضاهایی برای مکث، نشستن، ایستادن و یا خوردن به چشم میخورد. در ادامه پژوهش با توجه به بررسی های صورت گرفته علل انتخاب محدوده طی پرسشنامه از ۵۰ نفر به صورت تصادفی پرسش شد. با توجه به رده های سنی و ساعات مراجعه مشخص میگردد که اغلب در ساعات عصر به فضا مراجعه شده و فضا بیشتر برای رده سنی ۱۵ تا ۳۰ سال در این زمان مورد استفاده قرار میگیرد و نیز پاسخ های دریافتی حاکی از آن است که محدوده بیشتر برای تعاملات و خرید (وجود بافت بازار

زیاد توسط مصاحبه شوندگان اشاره شده است. فقط کمتر از ۱۰ نفر عوامل دیگری جز عوامل اشاره شده را بیان کردند. در ادامه از پرسش شوندگان خواسته شد تا میزان رضایت خود را از حضور در فضا در غالب چارچوب های آسایش اقلیمی، سایه اندازی، فضاهای ایستا و پویای موجود در محدوده، ایستگاه های مکث برای برقراری تعاملات و یا خوردن و آشامیدن و مسیرهای حرکتی بیان کنند که بنا به سنجش های صورت گرفته میانگین کیفیت ۳/۵۷ را نشان می دهد که بزرگتر از میانگین آماری ۳ است و این تفاوت در سطح یک درصد معنی دارد شد. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان نتیجه می گیریم که میزان رضایت از عوامل یاد شده در محدوده در رابطه با شکل گیری الگوهای رفتاری در محدوده مورد مطالعاتی بالاتر از حد متوسط است و نتایج آزمون فریدمن برای ارزیابی این مؤلفه ها به قرار **جدول شماره ۵** است.

نتایج آزمون فریدمن نشان می دهد که تعاملات و خرید با امتیاز ۳/۰۵ دارای بیشترین امتیاز بوده و میزان رضایت از محدوده در چارچوب این ابعاد در راستای مؤلفه های بررسی شده نظیر آسایش اقلیمی، امکان فضای ایستا و پویا، مسیرهای حرکت و... دارای بیشترین امتیاز بوده و بعد آن بازدید و اوقات فراغت دومین رتبه به خود را اختصاص داده و در نهایت دسترسی به مشاغل دارای رتبه سوم می باشد. و این نشان میدهد بنا به مؤلفه های بررسی شده محیطی برای شکل گیری الگوهای رفتاری، فضای مورد مطالعاتی اغلب برای خرید و تعاملات مورد استفاده قرار می گیرد. پس می توان نتیجه گرفت که تأثیر شاخص هایی نظیر سایه اندازی، فضاهای مکث، مسیرهای حرکتی و ... تأثیری مستقیم بر تعاملات و خرید در این محدوده را می گذارد.

جدول ۵

اولویت بندی شاخص های کیفیت محیط موثر در شکل گیری الگوهای رفتاری محدوده خیابان امام زنجان با آزمون فریدمن

متغیرها	میانگین رتبه	رتبه	درجه آزادی	تکرار
دسترسى به مشاغل	۲/۷۱	۳	۳	۰/۰۰۰
تعاملات و خرید	۳/۰۵	۱		
بازدید و اوقات فراغت	۲/۷۹	۲		

فهرست منابع:

- اسکویی، آریتا بلالی، شهبازی، یاسر، شهبابی، الهام، ۱۳۹۶، سنجش مفهوم قلمرو در فضاهای همگانی شهری (مطالعه موردی: پل طبیعت تهران)، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۲۷.
- انصاری، سیما، ۱۴۰۰، مفهوم قلمرو در فضاهای شهری و نقش طراحان شهری در شکل گیری آن، نشریه آمایش محیطی شماره ۲۷
- بحرینی، حسین، خسروی، حسین، ۱۳۹۶، راهنمای طراحی فضاهای شهری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- پاک نژاد، نوید، طیبیان، منوچهر، لطیفی، غلامرضا، ۱۴۰۰، چگونگی شکلگیری الگوهای رفتاری در سازمان فضایی محلات زرگنده، دوس، با استفاده از نرم افزار اگراف، نشریه علمی پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر
- تقه الاسلامی، عمید الاسلام، ۱۳۹۹، تحلیلی مفهومی از قلمرو محله بر پایه ادراک ساکنین با بهره گیری از سیستم اطلاعات جغرافیایی (نمونه مطالعاتی: محلات شهر مشهد)، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران
- جیکوبز، جین، ۱۳۹۶، مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی، مترجم حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ذکاوت، کامران، هادی، پندار، باقریان، فاطمه، ۱۳۹۶، تبیین معیارهای مؤثر بر رضایتمندی ساکنین اصیل از شدت تغییرات کالبدی در محلات با سابقه روستایی (مطالعه موردی: محله نیاوران تهران)، نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۸، دوره ۳۶.
- زیاری، یوسفعلی، سعیده زرابادی، زهرا سادات، ماجدی، حمید، حسنی میان رودی، نسیم، ۱۳۹۶، واکاوی مفهوم خاطره جمعی و بازیابی آن در فضاهای شهری با رویکرد نشانه شناسی (نمونه موردی: میدان حسن آباد)، باغ نظری، سال چهاردهم، شماره ۵۶.
- سرایبی، محمد حسین، حج فروش، شهاب الدین، ۱۳۹۸، امکان سنجی پیاده مداری و تأثیر آن در احیای بافت تاریخی شهرها (مطالعه موردی: خیابان قیام شهر یزد)، جغرافیای توسعه و ناحیه ای، شماره ۳۳.
- صادق زاده، مریم، پورمحمدی، محمد رضا، ۱۳۹۹، نقش الگوی رفتاری در شکلگیری فضاهای شهری انسان محور از دیدگاه کریستوفر الکساندر و دونالد ایلبارد، همایش ملی معماری و شهرسازی انسانگرا
- فخر احمد، سید مجتبی، لطفی، سهند، ذوالقدری، گلرخ، نامداری، زهرا، ۱۴۰۰، سنجش هنجارهای خنیاگری خیابانی بر زندگی همگانی فضاهای شهری، نمونه موردی: قلمرو همگانی شهر شیراز، مطالعات شهری، شماره ۴۱
- لطیفی، امین، حسن، سجادزاده، ۱۳۹۳، ارزیابی تأثیر مؤلفه های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در پارک های شهری (نمونه موردی: پارک مردم همدان)، مطالعات شهری، شماره ۱۱، صص ۳ تا ۱۸
- محمدیان، زهرا، کفاشان، مجتبی، آسمان دره، یاسر، ۱۳۹۷، سنجش میزان تأثیر عوامل مؤثر بر شکل گیری رفتار اشتراک دانش در فضا از دیدگاه دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی)، شماره ۱.

در محدوده و نیز راسته های تجاری)، بازدید و اوقات فراغت و در نهایت مسیری عبوری برای دسترسی به مشاغل مورد استفاده قرار میگیرد و عوامل حاشیه ای دیگر کمتر مورد اشاره پرسش شوندگان بود در مرحله آخر میزان رضایت از مؤلفه های مورد پژوهش در محدوده مورد مطالعاتی از پرسش شوندگان مورد ارزیابی قرار گرفت که اغلب اشاره به مناسب بودن محیط از نقطه نظر آسایش اقلیمی، سایه اندازی، فضاهای مکث و پویا و... داشتند و شاید تنها گلایه افراد از مسیرهای تردد خود وجود ماشین ها در برخی از مسیرهای عبوری است (با توجه به پیاده راه بودن محدوده مورد مطالعاتی انتظار عبور ماشین برای افراد غیر ممکن می باشد) و یا نبود سایه انداز طبیعی در میانه مسیر است و به طور کلی میتوان اذعان داشت که در چارچوب های بررسی شده فضا دارای کیفیت های مناسبی برای شکل گیری الگوهای رفتاری متنوع برای تمامی اقشار است و تنها نکته میتوان از عدم وجود درختان در میانه راه برای سایه اندازی اشاره کرد ولی فضا دارای پتانسیل های مناسب برای شکل گیری الگوهای رفتاری جدید و جذب افراد تردد کننده بیشتر را دارا است.

بنا به مسائل یاد شده می توان اذعان کرد که می توان ضوابط عملیاتی برای ارتقا وضع موجود ارائه داد که موارد زیر به تعدادی از آنها اشاره می کند:

- افزایش حجم تردد در مسیر میانی از طریق ارتقای آسایش اقلیمی و زمینه سازی برای وقوع انواع فعالیت ها
- ایجاد مکان هایی برای پاتوق کردن مسیر برای جوانان
- در نظر گرفتن مسیرهایی برای دوچرخه و اسکیت برای کودکان و نوجوانان
- تقویت جاذبه های بصری مسیر
- تاکید بر عنصر شاخص مسجد جامع و بازار در طول مسیر
- همسطح کردن مغازه ها و پیاده روها
- ارتقا کیفیت محیطی برای معلولین (نابینایان و ناشنوایان و ناتوانان حرکتی)
- افزایش کیفیت محیطی از طریق افزایش مبلمان شهری
- ایجاد زیرساخت های خدماتی در مسیر
- ایجاد زمینه های فعالیت برای افزایش حضور در ساعات کم تردد مسیر
- زمینه سازی برای شکل گیری فعالیت های متنوع نظیر همایش ها، سینماهای روباز و تئاترهای خیابانی و...

- Texas at Austin
- Hardre, P. L., & Reeve, J. (2003). A Motivational Model of Rural Students' Intension to Persist in, versus Drop Out of, High School. *Journal of Educational Psychology*, 95, 147-356.
- Jabareen, Yosef, 2022, Building a conceptual framework: philosophy, definitions, and procedure, *International journal of qualitative methods*.
- Kumar, Lakshmana, Khan, Firozan, Kadry, Seifedine, 2021, Cyber Physical system: A smart city Perspective, *International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE)*
- Lang, Jon, 2015, *Creating Architectural Theory: the Role of the Behavioral Sciences in Environment, VNB*, U.K, Van Nostrand Reinhold.
- Nezami, hadi nikounam, 2023, The Concept of Behavioral Setting and its Impact on Improving Environmental Quality Neighborhood Parks (Case Study: Shiraz SEKONJ Neighborhood Park), *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, Volume 33, Number 2.
- Pastalan, Leon, 2007, "Beyond Culture. Garden city: Anchor press", Anchor Press/ Doubleday.
- Roberts, Craig, 2020, *Angles on Environmental Psychology*, Nelson Thornes Ltd.
- Sennett, Richard, 2020, *Building and Dwelling: Ethics for the City*, Publisher Journal of Housing and the Built Environment
- Sarkhos, Tamber, 2023, *What Are the Benefits of Living in a Diverse City?*, Published By Uncategorized The University of Texas at Austin
- Acero, Juan, 2015, A comparison of thermal comfort condition in four urban spaces by means of measurments and modelling techniques, *Bulding and Enviroment* 19-21.
- Akhil, Jabbar, Aluvalu, Rajanikanth, 2020, *Cyber Physical System*, *International Journal of Engineering & Technology*
- Altman, Irwin, 2013, *The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, and Crowding*, ERIC Publish.
- Barker, Chris, Pistrang, Nancy, Elliot, Ribert, 2019, *Research Methods in Clinical Psychology: An Introduction for Students and Practitioners 6rd Edition*, Publisher John Wiley & Sons.
- Braver, William Henry, 1965, *Territoriality and Home Range Concepts as Applied to Mammals*, *Journal of Mamma logy*, Vol. 24.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: integration in personality. In: R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska symposium on motivation*: Vol. 38. Perspectives on motivation (pp 237-288). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Foures, Anne, 2021, *Traditions of Public Property*, Published By Law and Contemporary Problems.
- Frater, Jillian, Kingham, Simon, 2020, *Adolescents and bicycling to school: Does behaviour setting/place make a difference?*, *Journal of Transport Geography*, Volume 85
- Gislason, Dolass, 2021, *How Cultural Diversity Makes a City a Better Place to Live, Work and Play*, Published by Uncategorized The University of